

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه معارف اسلامی

رساله دکتری

گروه: مدرسی معارف اسلامی

گرایش: قرآن و متون اسلامی

عنوان:

بررسی میراث گذاری انبیا در منابع تفسیری و روایی

فریقین با تأکید بر مسئله فدک

استاد راهنما:

حجت الاسلام والمسلمین دکتر علی نصیری

استادان مشاور:

حجت الاسلام والمسلمین دکتر احمد قدسی

جناب آقای محمد علی مجد فقیهی

نگارش:

نرگس خاتون حاجیان

۱۳۹۴

کلیه حقوق این پایان نامه اعم از چاپ، تکثیر، نسخه برداری، ترجمه، اقتباس و...
برای دانشگاه معارف اسلامی محفوظ است، نقل مطالب با ذکر مأخذ بلا مانع است.

تقدیم به:

پیشگاه ریحانه‌ی نبی

سرور بانوان عالم، شفیعه محشر

صدیقه طاهره، زهراى مرضیه

فاطمه زهرا سلام الله علیها

و

بانویی که زیارتش عطش زیارت قبر مخفی مادر را فرو می‌نشاند

فاطمه معصومه سلام الله علیها

و

به ارواح پاک پدر و مادرم که عشق به اهل بیت را برایم به میراث نهادند.

تقدیر و تشکر:

يا ايها العزيز مسنا واهلنا الضر وجئنا ببضاعة مزجاء فأوف لنا الكيل وتصدق علينا
الحمد لله على كل نعمة على وعلى كل احد من خلقه ممن كان اويكون الي يوم القيامة
با سلام وصلوات بر خاتم انبياء محمد مصطفى واهل بيت گراميش صلوات الله عليهم

بدین وسیله مراتب تشکر و قدردانی خویش را از تمامی بزرگوارانی که به نحوی در تهیه این رساله مؤثر بوده‌اند؛ به ویژه استاد فرهیخته، جناب حجت الاسلام المسلمین دکتر علی نصیری که پژوهش حاضر مرهون راهنمایی، و همفکری های ایشان است و نیز، از اساتید معزز جناب حجت الاسلام دکتر احمد قدسی و جناب آقای دکتر محمد علی مجد قمیبهی که از همفکری ایشان به عنوان مشاورین رساله بهره‌مند بودم و از داوران بزرگوارانی که با نکته بینی و تقادی منصفانه خویش زمینه ارائه اثری درخور شایسته را فراهم نمودند؛ همچنین از تمامی اساتید معزز و مکرم که در طول این دوره تحصیلی افتخار شاگردی شان را داشتیم؛ اعلام می‌دارم. و از خداوند متعال توفیق روزافزون ایشان در خدمت به قرآن و فرهنگ اهل بیت علیهم السلام را خواستارم.

و باتشکر و قدردانی ویژه از خانواده عزیزم بویژه همسر بزرگوارم که موفقیت‌های تحصیلیم را مدیون همراهی‌ها و حمایت‌های همه جانبه ایشان هستم.

چکیده

میراث‌گذاری مادی انبیا و مسئله فدک یکی از چالش‌های مهم فریقین است. آیات و روایات بر دو نوع میراث‌گذاری دلالت دارند. برخی آیات چون سیاق آیات (نمل / ۱۶ و مریم / ۶) و نیز عموم آیات مواریث و برخی ادله روایی، بر میراث‌گذاری مادی و برخی آیات چون (فاطر / ۳۲) و روایات میراث‌گذاری علمی انبیا و ائمه بر میراث‌گذاری معنوی دلالت دارند. اکثریت اهل سنت با تخصیص آیات میراث‌گذاری انبیا و نیز سایر آیات با ادله مختلف و به‌خصوص خبر (لانورث ماترکنا صدقه)، میراث‌گذاری پیامبران را در این نوع، منحصر نموده هرگونه میراث‌گذاری مادی و مشخصاً اموال را دور از ساحت انبیا دانسته‌اند. ایشان با این دیدگاه غصب فدک از سوی خلفای خویش را توجیه می‌کنند. منابع شیعی با توجه به بحث حقیقت و مجاز ضمن تأیید میراث معنوی، این دلیل را اعم از مدعا دانسته و با تأکید بر عمومیت آیات مذکور، عدم تخصیص این آیات را با اثبات عدم صحت این حدیث، روشن و میراث‌گذاری مادی پیامبران و نیز پیامبر اسلام را اثبات می‌کنند. از دلایل مهم شیعه بر صحت میراث‌گذاری اموال علاوه بر آیات میراث‌گذاری انبیا، ادله قرآنی چون آیه (اسرا / ۲۶) و نیز مسئله فدک بود. با اثبات فدک به عنوان سندی زنده و مصداق بر میراث مادی پیامبر اسلام، میراث‌گذاری مادی پیامبر نیز اثبات گردید. اکثریت هر دو فریق با اشتراک در، برخی ادله و نیز بحث حقیقت و مجاز و نیز شرایط تخصیص بر کاربرد مجازی میراث در آیات و روایات توافق داشتند. وجه اختلاف در دیدگاه میراث‌گذاری مادی، برخی ادله، نوع استدلال، و مبانی فکری و عقیدتی بود که معنای میراث را از دیدگاه اهل سنت در امور معنوی منحصر می‌ساخت.

کلیدواژه‌ها

میراث‌گذاری انبیا، منابع تفسیری و روایی فریقین، فدک

فهرست مطالب

۱	پیشگفتار
۴	۱. فصل اول: کلیات و مفاهیم
۵	۱-۱. بیان مسئله
۶	۲-۱. پرسش‌های اصلی و فرعی
۶	۱-۲-۱. پرسش اصلی
۶	۲-۲-۱. پرسش‌های فرعی تحقیق
۶	۳-۱. فرضیه‌ها
۷	۴-۱. اهداف
۸	۵-۱. اهمیت موضوع
۹	۶-۱. پیشینه تحقیق
۱۰	۱-۶-۱. منابع شیعه
۱۲	۱-۱-۶-۱. کتاب‌ها
۱۴	۲-۱-۶-۱. مقالات
۱۸	۲-۶-۱. اهل سنت
۲۰	۷-۱. روش تحقیق
۲۱	۸-۱. مفاهیم: کلیدواژه‌ها
۲۱	۱-۸-۱. تفسیر
۲۲	۲-۸-۱. تفسیر تطبیقی
۲۳	۳-۸-۱. میراث
۲۵	۴-۸-۱. کاربرد «ارث» در قرآن کریم
۲۷	۵-۸-۱. میراث انبیا
۲۷	۶-۸-۱. فدک
۲۸	۷-۸-۱. فریقین
۲۸	۹-۱. قلمرو تحقیق
۳۰	۲. فصل دوم: میراث‌گذاری انبیا در منابع تفسیری و روایی شیعه
۳۱	۱-۲. نظریه میراث‌گذاری مادی

ب

- ۳۱-۱-۲. ادله و مستندات قرآنی.....
- ۳۲-۱-۱-۲. عمومیت و اطلاق آیات میراث‌گذاری انبیا.....
- ۳۳-۱-۱-۲. سیاق آیه میراث‌گذاری داود علیه‌السلام.....
- ۳۴-۱-۱-۲. سیاق آیه میراث‌گذاری زکریا علیه‌السلام.....
- ۳۵-۱-۱-۲. شرط رضایت در دعای زکریا علیه‌السلام.....
- ۳۶-۱-۱-۲. ترس زکریا از موالی.....
- ۳۸-۱-۱-۲. آیات ناظر به اعطای حق ذی‌القربی.....
- ۳۹-۱-۱-۲. شأن نزول آیه شریفه.....
- ۴۲-۱-۱-۲. مراد از ذی‌القربی.....
- ۴۶-۱-۱-۲. مراد از «حق».....
- ۴۷-۱-۱-۲. آیات میراث‌بری عموم مردم.....
- ۴۸-۱-۱-۲. ادله مفسران شیعه در آیات وصیت و مواریث.....
- ۵۱-۱-۱-۲. حجیت خبر واحد نزد شیعه.....
- ۵۳-۱-۲. ادله روایی شیعه بر میراث‌گذاری مادی انبیا.....
- ۵۳-۱-۲-۱. مستندات قرآنی خطبه فدکیه.....
- ۵۵-۱-۲-۲. روایات غیر تفسیری.....
- ۵۶-۱-۲-۳. روایات تفسیری ذیل برخی آیات.....
- ۵۷-۱-۲-۳. دلیل لغوی.....
- ۶۰-۲-۲. دیدگاه میراث‌گذاری اعم (مادی و معنوی).....
- ۶۰-۱-۲-۲. ادله قرآنی.....
- ۶۰-۱-۲-۲. آیات ناظر به وراثت ملک و نبوت.....
- ۶۲-۱-۲-۲. آیات ناظر به وراثت علم.....
- ۶۳-۱-۲-۲. آیه میراث‌بری کتاب.....
- ۶۵-۲-۲-۲. ادله روایی.....
- ۶۹-۱-۲-۲. مضمون حدیث صحیفه مختومه.....
- ۶۹-۲-۲-۲. روایات میراث‌بری علمی ائمه‌علیهم‌السلام.....
- ۷۰-۳-۲-۲. روایات تفسیری ناظر به میراث‌گذاری علم.....
- ۷۱-۴-۲-۲. روایات ناظر به وراثت امور غیرمادی.....

- ۳- فصل سوم: میراث‌گذاری انبیا در منابع تفسیری و روایی اهل سنت ۷۹
- ۳-۱- میراث‌گذاری معنوی ۸۰
- ۳-۱-۱. ادله قرآنی بر میراث‌گذاری معنوی ۸۰
- ۳-۱-۱-۱. سیاق آیه میراث‌گذاری داود علیه‌السلام ۸۱
- ۳-۱-۱-۲. ناسازگاری میراث اموال با سیاق آیات ۸۲
- ۳-۱-۱-۳. اختصاص سلیمان به ارث ۸۳
- ۳-۱-۱-۴. سیاق آیه میراث‌گذاری زکریا علیه‌السلام ۸۵
- ۳-۱-۱-۴-۱. خوف زکریا علیه‌السلام از موالی ۸۵
- ۳-۱-۱-۴-۲. شرط رضایت از سوی زکریا علیه‌السلام ۸۷
- ۳-۱-۱-۵. آیات اعطای حق ذی‌القربی ۸۹
- ۳-۱-۱-۵-۱. مصداق ذی‌القربی ۹۳
- ۳-۱-۱-۵-۲. شأن نزول آیه ۹۳
- ۳-۱-۱-۵-۳. تحلیل و بررسی روایت شأن نزول آیه ۹۴
- ۳-۱-۱-۲. تخصیص عمومات آیات ۹۷
- ۳-۲. دیدگاه اهل سنت درباره حجیت خبر واحد ۱۰۱
- ۳-۱-۲. ادله لغوی ۱۰۳
- ۳-۱-۲-۱. مجازی بودن لفظ ارث ۱۰۳
- ۳-۱-۲-۱-۱. آیات ناظر به معنای مجازی ۱۰۴
- ۳-۱-۲-۱-۲. روایات ناظر به معنای مجازی ۱۰۵
- ۳-۱-۳. ادله روایی میراث معنوی ۱۰۹
- ۳-۱-۳-۱. روایات میراث بری امام علی علیه‌السلام از پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله ۱۱۲
- ۳-۱-۳-۱-۱. حدیث یوم الدار ۱۱۲
- ۳-۱-۳-۱-۲. احادیث مواخات و منزلت ۱۱۵
- ۳-۱-۳-۱-۳. حدیث وصیت: ۱۲۳
- ۳-۱-۳-۴. روایات تفسیری ذیل برخی آیات ۱۲۷
- ۳-۱-۳-۵. روایات غیر تفسیری در شأن امام علی علیه‌السلام ۱۲۷
- ۳-۱-۳-۲. احادیث ناظر به وراثت عالمان ۱۳۱
- ۳-۱-۳-۳. خبر ابوبکر ۱۳۳

- ۱-۳-۳-۱-۳-۱. «خبر ابوبکر» در منابع روایی..... ۱۳۳
- ۲-۳-۳-۱-۳-۱. خبر ابوبکر در منابع تفسیری..... ۱۳۴
- ۳-۳-۳-۱-۳-۱. اشکالات وارد بر خبر ابوبکر..... ۱۳۵
۴. فصل چهارم: فدک مصداق میراث گذاری مادی..... ۱۷۸
- ۱-۴. تاریخچه و جغرافیای فدک..... ۱۷۹
- ۲-۴. مالکیت فدک در زمان پیامبر صلی الله علیه وآله..... ۱۸۰
- ۱-۲-۴. شواهد تاریخی بر بخشش فدک به فاطمه زهرا سلام الله علیها..... ۱۸۲
- ۳-۴. موضعگیری خلفا با مسئله فدک در طول تاریخ..... ۱۸۴
- ۱-۳-۴. موضع ابوبکر و عمر..... ۱۸۴
- ۱-۱-۳-۴. مصادره فدک و سایر اموال..... ۱۸۵
- ۲-۱-۳-۴. میراث خواهی حضرت زهرا سلام الله علیها..... ۱۸۷
- ۳-۱-۳-۴. فدک نحله یا میراث..... ۱۹۱
- ۱-۳-۱-۳-۴. بررسی احتمالات مختلف..... ۱۹۳
- ۲-۳-۱-۳-۴. دیدگاه برگزیده..... ۱۹۴
- ۴-۱-۳-۴. میراث خواهی در زمان عمر..... ۱۹۸
- ۱-۴-۱-۳-۴. تحلیل و بررسی..... ۲۰۰
- ۲-۳-۴. فدک در زمان خلیفه سوم..... ۲۰۱
- ۳-۳-۴. فدک در زمان خلافت علی علیه السلام..... ۲۰۱
- ۱-۳-۳-۴. دیدگاه اول..... ۲۰۱
- ۱-۱-۳-۳-۴. تحلیل و بررسی..... ۲۰۳
- ۲-۳-۳-۴. دیدگاه دوم..... ۲۰۴
- ۳-۳-۳-۴. دیدگاه برگزیده..... ۲۰۵
- ۴-۳-۴. فدک در دوران حکام بنی امیه..... ۲۰۵
- ۵-۳-۴. فدک در دوران خلفای عباسی..... ۲۰۶
- ۴-۴. ریشه‌های تاریخی مخالفت خلفاء با میراثبری اهل بیت علیهم السلام..... ۲۰۷
- ۱-۴-۴. انگیزه های سیاسی..... ۲۰۷
- ۲-۴-۴. منافع اقتصادی..... ۲۰۹
- ۱-۲-۴-۴. نیاز به عایدات فدک..... ۲۱۰

- ۲۱۰.....۲-۴-۲. ارزش اقتصادی فدک.....
- ۲۱۲.....۳-۴-۴. حسادت و کینه توزی به اهل بیت علیهم السلام.....
- ۲۱۲.....۴-۴-۴. پیروی از سنت خلفا.....
- ۲۱۳.....۵-۴. فدک در مباحث کلامی و مناظرات فریقین.....
- ۲۱۳.....۱-۵-۴. ارتباط میان ماجرای سقیفه و مسئله فدک.....
- ۲۱۴.....۲-۵-۴. انتقادات متکلمین شیعه بر خلیفه در ماجرای فدک.....
- ۲۱۵.....۱-۲-۵-۴. بی احترامی به صدیقه طاهره سلام الله علیها.....
- ۲۱۷.....۲-۲-۵-۴. رد شهادت شهود.....
- ۲۱۷.....۳-۲-۵-۴. جعل روایت خلاف آیات قرآن.....
- ۲۱۸.....۴-۲-۵-۴. بیعدالتی در قضاوت.....
- ۲۱۹.....۵-۲-۶-۴. عدم رعایت مسائل حقوقی و فقهی.....
- ۲۲۰.....۶-۲-۵-۴. تعدی به بیت علوی.....
- ۲۲۱.....۷-۲-۵-۴. غصب اموال و میراث نبوی.....
- ۲۲۲.....۳-۵-۴. تحلیل و بررسی.....
- ۲۲۴.....۶-۴. رابطه فدک با میراث گذاری انبیا.....
- ۲۲۴.....۱-۶-۴. نگاهی اجمالی به خطبه فدکیه.....
- ۲۲۵.....۱-۱-۵. اسناد و منابع خطبه فدکیه.....
- ۲۳۱.....۷-۴. مستندات قرآنی - حقوقی حضرت زهرا سلام الله علیها.....
- ۲۳۸.....۸-۴. تحلیل و بررسی.....
- ۲۴۱.....نتیجه گیری نهایی.....
- ۲۴۴.....منابع.....
- ۲۴۴.....نمایه.....

پیشگفتار

طنین ندای تمسک امت اسلام به ریسمان وحبل المتین الهی از ابتدای نزول وحی بر قلب و جان رسول اعظم صلی الله علیه وآله فضای جامعه اسلامی را عطر آگین نمود. تأکید بروحیت و یکپارچگی مسلمانان همواره یکی از دغدغه های پیامبر صلی الله علیه وآله و خاندان عصمت و طهارت علیهم السلام بوده است. تا آنجا که گاه برای تحقق آن، بهایی گزاف پرداخته شده است. از سکوت چندین ساله و تحمل استخوان در گلو و خار در چشم گرفته تا تحمل شکنجه، تبعید و حبس های طولانی صاحبان حقیقی و وارثان به حق خلافت و جانشینی رسول حق و امامت امت.

آنچه که سرآمدان علم و تقوا و هادیان حقیقی امت را در دوران طولانی پس از وفات رسول گرامی اسلام صلی الله علیه وآله، جهت حفظ این وحدت به سکوت و تقیه وادار نمود؛ عوامل و دلایلی مختلف دارد. عوامل سیاسی، اعتقادی، فکری، فرهنگی و روانی که با گذشت زمان و بازداشتن اهل انصاف و عدالت از اظهار حق از یک سو و نشستن گرد و غبار جهل، تعصب و تقلید و پیروی غیر منطقی از گذشتگان از دیگر سو، عوامل فوق را تشدید می نمود. در نزاع همیشگی میان حق و باطل، جبهه باطل همواره با پوشش لباس حق، چهره ی باطل خویش را حق جلوه داده و در این راه از ترفندها و دست آویزهای مختلف سیاسی اقتصادی فرهنگی و روانی بهره برده است. این جلوه گری باطل در لباس حق به فرموده امیر مؤمنان علی علیه السلام تبدیل به شبهه گردیده و خصوصیت شبهه نیز این است که با غبار آلود نمودن فضای فکر و اندیشه، کشف حقیقت و تشخیص آن بر بسیاری از افراد سخت و ناممکن می گردد و در این عرصه نیاز به فرقانی الهی است که حق را به انسان بنمایاند.

نگاهی به گذشته ی مسلمانان و بررسی مسائل اختلافی شیعه و اهل سنت، مؤید این سخن است که بسیاری از اختلافات و افتراقات در عرصه های مختلف اعتقادی و مذهبی ریشه در همین شبهه افکنی ها دارد؛ که با ابزار جهل، تعصب و تقلید غیر منطقی از دیگران، تحت عنوان پیروی از سلف صالح همراه گردیده است. وسیره و راه اهل بیت علیهم السلام را به عنوان فرقان الهی در پرده ی ابهام قرار داده است.

این در حالی است که بسیاری از مسائل و مشکلات را می توان با نگرشی عقلانی و منطقی و حتی بدون در نظر گرفتن دیدگاه فرقه ای خاص و تنها بر اساس مشترکات فریقین حل و رفع نمود و گامی مهم در جهت تقریب دیدگاه های امت اسلامی برداشت. اما متأسفانه چنانچه مشاهده می گردد؛ امروزه علاوه بر عواملی که نام برده شد دشمنان و معاندان دیرین دین اسلام، بادرک جایگاه خطیر وحدت امت اسلامی و با شناخت نقاط ضعف و موارد اختلافی با بهره گیری از آن ضمن دامن زدن به اختلافات، سعی در بزرگ نمایی و دامن زدن هرچه بیشتر آن هستند. از طرفی نیز با آنچه به روشنگری و زدودن

اختلافات کمک نماید؛ به ستیز برمی‌خیزند و همواره افراد جاهل، متعصب و تنگ نظر بهترین گزینه و عامل برای دشمنان قسم خورده‌ی مسلمین به حساب می‌آیند.

از این رو یکی از رسالت‌های خطیر هر محقق منصف در این دوران آگاهی بخشی و زدودن گردوغبار جهل و غفلت از چهره پنهان شده در سطور تاریخی و روایات و سایر منابع فریقین و نمایان ساختن چهره‌ی حقیقت است؛ که حق و حقیقت به دلیل مطابقت با فطرت انسان‌ها به آسانی بر قلوب می‌نشیند، به این شرط که موطن اغیارنگردیده باشد.

از سویی دیگر، به دلیل مسئولیت سنگین در بازگویی مظلومیت تاریخی خاندان عصمت و طهارت علیهم السلام که به دلایل پیش گفته و به رغم جایگاه رفیع معنوی همواره شأن و جایگاه ایشان، مورد غفلت امت اسلامی بوده است. و اینکه بیشترین و مهمترین عامل عقب ماندگی‌ها تفرقه‌ها و بیچارگی این امت به‌رغم برخورداری از مهیمن‌ادیان توحیدی، عدم برخورداری از هدایت‌گری و پیروی امت از روش و سیره هادیان راستین می‌باشد. نویسنده در این پژوهش، در حد بضاعت و توان اندک و ناچیز خویش با درک این دو موضوع و با هدف کشف حقیقت سعی نموده؛ ندای حقانیت و مظلومیت اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام را به گوش اهل حق و انصاف برساند.

چیزی که امروزه علنا و عملا و با وقاحت تمام تحت عنوان دین اسلام، ملت‌های مظلوم را به خاک و خون می‌کشد؛ ادامه راه همان کسانی است که در طول تاریخ به نام اسلام، اسلام ناب و حقیقی راسرکوب نمودند. باشد که تلنگری بر چشم و گوش و قلب خفتگانی باشد که ظلم تاریخی بر پاره تن رسول خدا صلی‌الله علیه و آله و فرزندانش را به انحاء مختلف توجیه نمودند و سؤالات بی‌پاسخ پیروان اهل بیت علیهم السلام را پاسخی دهد؛ که اگر ظلمی و اجحافی صورت نگرفته و حقی غصب نگردیده؛ پس به ما نشان دهید مدفن یگانه دختر رسول خدا صلی‌الله علیه و آله آنکه پاره تنش بود و خشم و ناراحتی اش، خشم و غضب خداوند و رسولش را در پی داشت؟

نگارنده ضمن ابراز عدم اقتناع خویش از پاسخهای سطحی، احساسی و مسامحه آمیز؛ این عدم پاسخگویی را به علاوه‌ی شواهد فراوان روایی تفسیری و تاریخی مشترک میان شیعه و اهل سنت نشانی از حقانیت و مظلومیت پاره تن رسول خدا صلی‌الله علیه و آله می‌داند؛ رسیدن به پاسخ پرسش‌های تاریخی از این دست را در نظر دارد. از این رو با دعوت از علما و اندیشمندان مسلمان، براساس توصیه‌ی قرآن و تأکید بر عدم تعصب و تقلید غیر منطقی از گذشتگان، به تفکر عقلانی و بازنگری در مدارک و منابع مرتبط با موضوعات اختلافی بویژه مسئله میراث‌گذاری انبیا و فدک دعوت می‌نماید. زیرا وحدت مورد تأکید قرآن نیز جز با عقلانیت و تأکید بر اصول اساسی مورد توجه قرآن و سنت حاصل نخواهد شد.

از این رو نوشتار حاضر بارویکردی تطبیقی میان شیعه و اهل سنت، بعد تفسیری و قرآنی میراث‌گذاری انبیا را در پنج فصل تحت عنوان مفاهیم و کلیات، به بررسی مفاهیم کلیدی موضوع پرداخته؛ فصل دوم با عنوان میراث معنوی، آیات و روایات ناظر به میراث غیر مادی (معنوی) را مورد کنکاش قرار داده است که نتیجه این فصل نشان دهنده برخی اشتراکات میان فریقین در این حوزه است. در فصل سوم با عنوان میراث مادی، آیات و روایات ناظر به میراث مادی (اموال) مورد بررسی و نقد واقع گردید که در نهایت این مسئله را باید از اختلافات شیعه و اهل سنت دانست که از زوایای مختلف کلامی و فقهی نیز برخوردار است. با توجه به ارتباط این موضوع با مباحث تاریخی و کلامی فصل چهارم با عنوان بازتاب مسئله فدک در منابع فریقین نام گرفت که جنبه‌های مختلف، روایی، تفسیری، تاریخی، حقوقی و کلامی مسئله فدک را از منظر شیعه و اهل سنت پیگیری نموده است و در نهایت در فصل پنجم با عنوان رابطه فدک با میراث‌گذاری انبیا ارتباط مسئله فدک به عنوان یکی از مصادیق میراث پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله را با موضوع میراث‌گذاری انبیا بررسی نموده است.

۱. فصل اول:

کلیات و مفاهیم

۱-۱. بیان مسئله

مناقشات میان حضرت زهرا سلام الله علیها و خلیفه اول، بر سر مسئله فدک به عنوان میراث پدری ایشان یکی از مباحث اختلافی میان شیعه و اهل سنت است که از زوایای مختلف روایی، تفسیری، تاریخی، اعتقادی، فقهی و حقوقی قابل بحث و بررسی است. از آنجاکه از مهم ترین مستندات حضرت زهرا سلام الله علیها در این مناقشات آیات و روایات در زمینه میراث گذاری انبیا ؛ جنبه تفسیری و روایی این موضوع اهمیتی ویژه یافته، منابع روایی و تفسیری فریقین نیز در این باره وارد بحث شده، روایات، نظریات، و دلایل متنوعی در این باره ارائه گردیده، نموده اند.

مجموع روایی و کتب تفسیری شیعه روایات فراوانی اعم از تفسیری و غیر تفسیری در موضوع میراث گذاری انبیا بخصوص میراث اموال را ذکر نموده اند. مفسران نیز ذیل آیات مرتبط با بحث میراث گذاری انبیا نظریه عام بودن میراث گذاری که به ویژه اموال را نیز شامل می شود مطرح نموده اند. در اثبات این دیدگاه دلایل مختلفی چون عمومیت آیات میراث یا مطلق بودن آیات میراث گذاری سلیمان از داوود و همچنین یحیی از زکریا با بررسی دلالت آن ها، همچنین شواهد دیگری چون چگونگی کاربرد لغت میراث در این دست از آیات و روایت و سایر دلایل عقلی ارائه گردیده است. همچنین در خصوص مسئله فدک و جریان منازعات میان صدیقه طاهره سلام الله علیها علیه و خلیفه اول، نیز با استناد به خطبه معروف فدکیه و ارتباط آن با بحث میراث گذاری مادی، حقانیت حضرت زهرا در مسئله فدک و درخواست میراث از خلیفه وقت را به اثبات رسانده اند. منابع روایی اهل سنت در باب میراث گذاری انبیا روایات معتابه ای در زمینه میراث گذاری انبیا در هر دو زمینه مادی و معنوی نقل نموده اند. اما در مورد خطبه فدکیه به جز منابع انگشت شماری بقیه از این خطبه نامی به میان نیآورده اند. منابع تفسیری ایشان نیز باینکه ذیل آیات مرتبط با این موضوع مفصلاً ورود نموده؛ نظرات و دیدگاه های خویش را با ادله مختلف بیان نموده اند. اکثر مفسران، محدثان و علمای ایشان قائل به انحصار میراث گذاری انبیا در حیثه امور غیرمادی بوده؛ شدیداً از پذیرش دیدگاه میراث گذاری اموال تحاشی دارند. ایشان در عین پذیرش و بعضاً صحه گذاردن بر مستندات روایی یا قرآنی شیعه با مناقشه در دلالت آیات و روایات مذکور، همچنین با استناد به روایت «نحن معاشر الانبیا لا نورث...» که ابوبکر مدعی شد آن را از پیامبر شنیده سعی در اثبات عدم میراث گذاری مادی انبیا نموده؛ در ارتباط با مسئله فدک و ارتباط آن با بحث میراث مادی نیز اغلب بدون اشاره یا در نظر گرفتن خطابه حضرت و یا با توجیهاات غیرمنطقی و احساسی جلوه دادن سخنان حضرت زهرا سلام الله علیها و با ایراد خدشه بر استدلالات مفسران و علمای شیعه و نارسا برشمردن دلایل ایشان؛ به نوعی از پاسخ گویی طفره رفته، بر صحت نظر و رأی خلیفه پای فشرده اند؛ مستقیم یا غیرمستقیم عدم

حقانیت حضرت زهرا سلام الله علیها در مسئله فدک را نتیجه گرفته‌اند.

اهل سنت در این مورد از سویی با صحه گذاردن بر مسئله اختلافات میان حضرت و خلیفه اول و استناد حضرت زهرا سلام الله علیها به آیات مذکور به صداقت ایشان اقرار نموده‌اند؛ از سوی دیگر با استناد به حدیث مورد استناد خود که ناقل آن ابوبکر است به نوعی دچار محذوریت گردیده؛ بعضاً در توجیهاات خویش به تناقض‌گویی افتاده و پرسش‌های مطرح‌شده در این زمینه را نهایتاً با توسل به اجماع امت و مسئله عدالت صحابه بدون پاسخی قانع‌کننده رها می‌سازند. مستندات تاریخی و روایی به‌خوبی این تناقضات را برملا می‌سازد.

در این پژوهش سعی گردیده این مسئله به روش تطبیقی و از جنبه‌های تفسیری و روایی و برحسب ضرورت، از منظر تاریخی مورد بررسی قرار گیرد. شیوه کار بدین ترتیب است که پس از استخراج و بررسی مستندات روایی و قرآنی فریقین، با دستیابی به نظریات و دیدگاه‌ها، مشترکات و مفترقات روایی و تفسیری ایشان را مشخص نموده؛ و پس از نقد و بررسی آن‌ها از طریق نقد مبانی، شواهد و ادله؛ به دیدگاه و نظریه صائب دست یابد. با این هدف که از این رهگذر اولاً، حقانیت فاطمه زهرا سلام الله علیها در مسئله فدک را به اثبات رسانده و گوشه‌ای از مظلومیت ریحانه رسول سلام الله علیها را به گوش اهل انصاف از عالمان و محققان برساند. ثانیاً، مستدل و رسا بودن اعتقادات شیعه و عقلائیت حاکم بر مبانی ایشان و در مقابل نارسایی و غیرمنطقی بودن دیدگاه‌ها و دلایل طرف مقابل را در بسیاری از موارد به دلیل پیروی غیرمنطقی از گذشتگان به‌عنوان سلف صالح یا صحابه عادل، بدون تأمل در اندیشه‌ها و انگیزه‌های ایشان به اثبات رسانیده، بتواند روحی تازه را در جان و روان منادیان آزادگی، در دوران تجدید حیات شیعه دمیده، ریشه‌ها و عوامل بسیاری از داوری‌های ناعادلانه درباره شیعه را مشخص نموده از این رهگذر زمینه هرچه بیشتر تقریب، توافق و وحدت میان امت بزرگ اسلام را فراهم سازد.

۱-۲. پرسش‌های اصلی و فرعی

۱-۲-۱. پرسش اصلی

دیدگاه منابع تفسیری و روایی فریقین در مورد میراث‌گذاری انبیا و ارتباط آن با مسئله فدک چیست؟

۱-۲-۲. پرسش‌های فرعی تحقیق

۱- دیدگاه منابع تفسیری و روایی شیعه در مورد میراث‌گذاری انبیا چیست؟

۲- دیدگاه منابع تفسیری و روایی اهل سنت در مسئله میراث‌گذاری انبیا چیست؟

۳- ارتباط مسئله فدک با میراث‌گذاری انبیا چیست؟

۱-۳. فرضیه‌ها

فرضیه اول: آیات قرآن و روایات برخورداران انبیا از دو ساحت حقیقی یا بشری و مادی و حقوقی یا

معنوی را امری مسلم می‌شمارد. لازمه ساحت مادی و بشری برخوردار بودن ایشان از حقوق و مواهب مادی است. در منابع تفسیری و روایی فریقین، مستندات روایی و تفسیری متنوعی بر مسئله میراث‌گذاری انبیا به لحاظ مادی و معنوی اقامه شده است. بسیاری از مستندات قرآنی و روایی در این زمینه میان فریقین به لحاظ لفظی یا معنایی مشترک‌اند. همچنین برخی دیدگاه‌ها و نظرات تفسیری مشترک مبنی بر میراث‌گذاری انبیا در امور معنوی نیز در این باب وجود دارد.

فرضیه دوم: در منابع تفسیری و روایی شیعه برخی روایات و نیز دیدگاه‌های تفسیری، وجود دارد. بر اساس ادله مختلف روایی و تفسیری شیعه در مسئله میراث‌گذاری بین انبیا و افراد عادی تفاوتی نیست و آیات و روایات نیز بر میراث‌گذاری اموال از سوی انبیا دلالت دارند. چیزی که هست انبیا و اولیا به دلیل برخوردار بودن از ساحت عصمت و قدسیت و نیز جایگاه ولایت و امامت امت نوعی میراث‌گذاری علمی و معنوی نیز دارند. منظور از این میراث، میراث مادی نیست لذا میراث بران نیز افراد برگزیده‌ای هستند که از سوی خداوند به این میراث دست می‌یابند. لذا میراث‌گذاری انبیا در منابع شیعی اعم از مادی و معنوی است.

فرضیه سوم: در منابع روایی و تفسیری اهل سنت در بحث میراث‌گذاری انبیا دلایل قرآنی و روایی مختلفی بر میراث‌گذاری انبیا وجود دارد. اغلب این منابع قائل به انحصار میراث انبیا در امور معنوی بوده هرگونه میراث‌گذاری مادی را از ساحت انبیا دور می‌دانند.

فرضیه چهارم: منابع تفسیری و روایی شیعه با توجه خطبه فدکیه به‌عنوان روایتی معتبر و مستندات حضرت زهرا سلام الله علیها در این خطبه در اثبات مسئله میراث‌گذاری مادی انبیا که حاکی از دلایل مستدل و مستندات قرآنی و عقلی است، علاوه بر اثبات حقانیت و مظلومیت صدیقه طاهره سلام الله علیها در مسئله فدک، با اثبات میراث‌گذاری مادی پیامبر صلی الله علیه و آله میراث‌گذاری مادی انبیا را نیز به اثبات می‌رسانند.

۱-۴. اهداف

۱- بررسی دیدگاه تفسیری و روایی و احیاناً کلامی و تاریخی شیعه درباره مسئله میراث‌گذاری انبیا و تحلیل آن‌ها

۲- بررسی دیدگاه تفسیری و روایی و احیاناً کلامی و تاریخی اهل سنت درباره مسئله میراث‌گذاری انبیا و تحلیل آن‌ها.

۳- تحلیل و بررسی دلایل شیعه در استناد به ادله فوق در مسئله فدک و میراث بری زهرا مرضیه سلام الله علیها از پدر بزرگوارشان و تحلیل و بررسی خطبه فدکیه و مستندات قرآنی حضرت زهرا در اثبات میراث بری خویش.

۴- تحلیل و بررسی دلایل اهل سنت بر عدم پذیرش دلایل مورد استناد شیعه بر اثبات حقانیت صدیقه طاهره سلام الله علیها در مسئله میراث بری ایشان از پدر بزرگوارشان علی‌رغم استناد حضرت به آیات و روایات مذکور.

۵- تحقیق و بررسی درباره حدیث «نحن معاشر الانبیا» و بررسی صحت این حدیث به لحاظ سندی و متنی و دلالت آن

۶- اثبات حقانیت و مظلومیت صدیقه طاهره سلام الله علیها در مورد مسئله میراث بری ایشان و نشان دادن این موضوع با روشی علمی و منصفانه، بدون هرگونه تعصب و یک‌جانبه‌گرایی و به چالش کشاندن دلایل مخالفان و اثبات ضعف دلایل و مستندات ایشان از طریق اثبات حقانیت و مظلومیت شیعه در دورانی که بار دیگر از سوی فرقه‌های انحرافی و سلفی مورد حمله‌های جدید قرار گرفته و در واقع موجب روشنگری اذهان و عقول مسلمانان و جهانیان گردیده، بر مستدل بودن اعتقادات شیعه و نا مستدل بودن دلایل طرف مخالف و پیروی کورکورانه و غیر عقلانی برخی مخالفان شیعه از گذشتگان، بدون تأمل بر درستی یا نادرستی اعمال و رفتار ایشان.

۱-۵. اهمیت موضوع

ارتباط میان مسئله فدک و میراث‌گذاری انبیا با کاوشی در ماجرای فدک و جریانات پس از رحلت نبی اکرم صلی الله علیه و آله مشخص می‌گردد؛ زمانی که برای اولین بار با استناد به روایت «نحن معاشر الانبیا لا نورث» بر عدم میراث‌گذاری و میراث بری پیامبران تأکید و به نوعی قائل به استثنای پیامبران از قانون ارث گردیده؛ بدین وسیله میراث بری صدیقه طاهره سلام الله علیها از پدر خویش مورد انکار واقع شد؛ این حدیث سپس دستمایه‌ی تمامی منابع اهل سنت اعم از روایی، تفسیری، کلامی و تاریخی گردیده؛ همگی بالاتفاق با پذیرش آن تمامی هم‌وغم و تلاش‌های علمی و استدلال‌های خود را بر اثبات قطعیت و صحت حدیث مزبور و توجیه رفتار خلیفه در مقابل حضرت زهرا سلام الله علیها مصروف داشته؛ رویکردها و موضع‌گیری‌های خود در مباحث مرتبط با این مسئله را بر اساس آن بنا نموده‌اند. در مقابل، صدیقه طاهره سلام الله علیها طی خطبه‌ای غرا موسوم به خطبه فدکیه از وجوه مختلف و متفاوت به ادعاهای خلیفه پاسخ دادند. از جمله پاسخ‌ها و استدلال‌های حضرت، بر نادرستی موضع خلیفه، رد مدعای وی با استناد به برخی از آیات قرآن است. این پاسخ‌ها منشأ و اساس رویکرد شیعه و موضع‌گیری‌های ایشان، در منابع تفسیری و تاریخی را شکل می‌دهد.

از سویی با توجه به مسائل و جریاناتی که در دوران رکود پیشرفت‌های مسلمین، بخصوص در زمان حاضر شاهد آن هستیم و اینکه گروه‌های مختلف از هر سو بر طبل تفرقه می‌کوبند؛ تلاش در جهت نزدیک نمودن دیدگاه‌های شیعه و اهل سنت وسیعی در رفع کدورت‌های تاریخی به یکی از

ضروری‌ترین نیازهای مسلمانان تبدیل شده است. نگاه دوباره به مسائل اختلافی و در حد مقدور حل آن‌ها از طریق تمسک به مبانی مشترک همانند قرآن و روایات می‌تواند این تقریب و وحدت را تحکیم بخشد، است. مسئله فدک یکی از این مباحث اختلافی است که می‌توان آن را با توجه به جنبه‌های قرآنی آن و اصول و مبانی مشترک فریقین مورد بازیابی مجدد قرارداد و تا حد امکان جنبه‌های مختلف آن را به گونه‌ای عقلانی، منصفانه و بدون تعصب به کنکاش نشست، به نزدیک شدن دیدگاه‌های طرفین یاری رساند.

این پژوهش، به سهم خود، این مسئله را با توجه به بعد روایی و قرآنی آن و با رویکردی تطبیقی مورد کنکاش قرار داده؛ بدین گونه که تمامی آیات و روایات در این زمینه را استخراج و به گونه‌ای مدون صورت داده و تا حدودی روایات مهم را از جنبه‌های مختلف (سند و متن، دلالت بر موضوع) نقد و بررسی نموده است. همچنین به دلیل ارتباط وثیق مسئله مذکور با موضوع خلافت و امامت به حد ضرورت به جنبه کلامی؛ فقهی و تاریخی مسئله نیز توجه گردیده است. با این هدف که در حد امکان، با زدودن بسیاری از ابهامات و یا توهمات بی‌اساس در مباحث اختلافی ریشه برخی از اختلافات فریقین مشخص گردیده، زمینه تقریب دیدگاه‌ها را فراهم نماید. با این هدف که راه را بر افراد متعصب و تفرقه‌انگیز سد نماید و ان‌شاءالله و به لطف الهی در این زمینه کاری نو و بدیع را به عرصه‌ی تحقیق و پژوهش عرضه نماید.

۱-۶. پیشینه تحقیق

تاریخچه میراث‌گذاری انبیا به لحاظ تاریخی، به حوادث و جریانات صدر اسلام و مسائل و اتفاقات بعد از وفات حضرت رسول صلی‌الله‌علیه و آله بازمی‌گردد؛ لذا از ارتباطی وثیق با مسئله فدک و همچنین موضوع امامت برخوردار است. به همین دلیل، بازتاب گسترده‌ای در تألیفات فریقین در حوزه‌های مختلف تاریخی، تفسیری، همچنین کلامی و فقهی - حقوقی یافته است. علما و اندیشمندان فریقین از گذشته تاکنون با توجه به نحله‌های فکری و اعتقادی خویش در این زمینه ورود نموده؛ به اظهارنظر پرداخته‌اند. اغلب منابع اعم از کتب، مقالات و پژوهش‌ها در این زمینه تنها به بعدی از ابعاد این مسئله پرداخته‌اند. درحالی‌که این پژوهش هردو مسئله میراث‌گذاری و فدک را از زاویه‌ای جدید و ارتباط وثیقی که بین آن‌ها برقرار است بررسی نموده است و در این راه با تکیه بر منابع متعدد و فراوان تفسیری و روایی فریقین بدون محدودیت خاص فرقه‌ای و مذهبی اقدام به عرضه تحقیقی که در نوع خود بدیع و نو است نموده است. زیرا نگاه به مسئله فدک از این زاویه و با این دامنه و گستره تاکنون انجام نگردیده گرچه این گستره در برخی مواقع خود عاملی محدودکننده می‌گردید.